

DVA ASPEKTA SUVREMENOG EGZISTENCIJALIZMA

Kako Jean-Paul Sartre i Gabriel Marcel gledaju na temeljne probleme ljudske egzistencije?

Ante Kusić

Egzistencijalizam je suvremeni filozofski smjer čija je osnovna postavka da na svijet, život i čovjeka treba gledati iz perspektive individualnoga Ja, a ne nikakvih vječnih i općenito vrijednih istina. Egzistencijalizam znači devalorizaciju općenitoga u korist individualnoga, apstraktnoga u korist konkretnoga, racionalnoga u korist iracionalnoga. Ukratko: devvalorizaciju esencije, u smislu nečeg općenitoga, u korist egzistencije, kao nečega individualno osobnog. Iz takve temeljne postavke proizlaze dalekosežne filozofske implikacije: agnostički subjektivizam, etički individualizam, solipsizam, pesimizam, angažiranje po slobodnom izboru. Sve zbog toga jer: nema nikakvih općenito vrijednih istina i načela.

Egzistencijalizam je nastao kao protest protiv tendencija tipiziranja, izjednačivanja, omasovljavanja, centraliziranja, koje se na različitim područjima i strukturama (škole, uredi, tvornice, državni režimi, crkveni svjetonazori) uvlače u život čovjeka. U tom kontekstu egzistencijalizam želi naglasiti prvenstveno vrijednost ljudske slobode, pa — uz ostalo — i nasuprot Freudu, Adleru i sličnim ističe kako ne postoji nikakva opća shema za tumačenje Pojedinca kao izvorne osobnosti.

Egzistencijalizam je oprečan esencijalizmu koji u svim svojim oblicima (platonovskom, augustinском, aristotelovskom, tomističkom, scijentističkom, fenomenološkom) postavlja neka ograničenja slobodi Pojedinca, kojega egzistencijalizam — u smislu Jastva koje je različito od svake druge stvari i svakog drugog Ja — ne dopušta svoditi na bilo koji oblik »općenitoga«. Prihvatajući prvenstvo esencije ili »naravi« nad pojedinačnom egzistencijom, esencijalizam zastupa općenitu vrijednost i obaveznost nekih istina i načela. Egzistencijalizam je, protivno tome, usmjeren na »moju« istinu, tj. istinu u kojoj Pojedinac, kao ni na što drugo nesvediva »egzistencija«, pronalazi svoj životni smisao. Riječ »egzistirati« znači kod egzistencijalistâ slobodno i smiono izabrati "svoju" bit, jer — nikakva »istina« nije objektivna ni općenito vrijedna za ljude.

Treba priznati da egzistencijalizam, sasvim opravdano, naglašava vrijednost ljudske osobnosti i slobode. Problematičnom, međutim, ostaje njegova postavka o apsolutiziranoj ili ničim neuvjetovanoj slobodi Pojedinca: jer je »summa libertas — nulla libertas«; »summum jus — summa injuria«. Sloboda shvaćena bez konkretnoga Ja s njegovim »objektivnim« zakonitostima pretvara se u »ništa«, poništava se, te ne može biti postavljena kao apsolutna norma u smislu pozitivne odrednice za konkretnost čovječjeg djelovanja i ponašanja.

Budući da ovdje ne kanimo potanko raspravljati o pojedinim predstavnicima egzistencijalizma, povući ćemo paralelu u učenju dvojice

glavnijih predstavnika ateističkog i teističkog egzistencijalizma, Jeana-Paula Sartrea i Gabriela Marcela.

Isto polazište, a dedukcije različite

Sartre uči da je temeljno čuvstvo čovjeka »mučnina«. Ta mučnina otkriva kako čovjek nije nikakva dovršena bit ili dogotovljena narav. Upravo stoga: čovjek sâm, kao Pojedinaac, stvara svoju bit, određujući autonomno svoje životne ciljeve. Posjedujući svijest, čovjek, »être pour soi«, postoji kao čista »sloboda«, t. j. kao skup mogućnosti, dok su sve druge stvari u svijetu, kao bića u sebi, »être en soi«, bez slobode, dakle determinirane. Sartre je ateist i materijalist. U zadnjim konsekvencijama, njegova filozofija uključuje etički nihilizam.

Marcel također polazi od osjećaja mučnine, tjeskobe, nezaštićenosti, ubačenosti u svijet. Marcel, međutim, prihvaća kršćanski pogled na svijet i život. On to čini doista s teoretsko-racionalnom nesigurnošću o pravom značenju vjerskih istina, ali ujedno s raspoloženjem svojevoljnog življenja po kršćanskoj nauci. Tu je prisutno načelo: vjeruj, usudi se vjerovati, ne istražuj razumski. U svojoj analizi čovječjeg osjećanja mučnine, Marcel dolazi do otkrivanja nekih novih pozicija u prihvaćanju vjerskih i moralnih vrednota spiritualističke usmjerenosti, kao na pr. do otkrića teocentričnosti u čuvstvima nade, ljubavi, vjernosti, nezaštićenosti, nesigurnosti. U tome je pak prvotna razumsko-teodicejska argumentacija o Bogu zamijenjena čuvstvenom usmjerenošću prema Apsolutno Nespoznatljivom, prema onom Transcendentnome pod svim čovjeku dohvatnim aspektima. Bog nije nikakva logička konsekvencija iz određenih premisa, Bog je nešto više od toga — apriorna i neophodna Nazočnost; ne smije se zanemariti, jer: »Ako se ubije Bog, ubija se i čovjek; prisustvovali bismo progresivnom raspadanju spiritualnih vrednota u individualizam, atomizam, hedonizam, utilitarizam.«¹

Kad se dolazi od Sartrea k Marcelu, i usprkos istom polazištu »mučnine« u smislu unutrašnje nezadovoljivosti Pojedinaca, upadaju u oči goleme razlike među njima. Slikovito rečeno, njihova se učenja odnose kao: nevjera i vjera, tjeskobnost i nada, rivalstvo i ljubav, osamljenost i altrocenzizam, ništavilo i bitak, pesimizam i optimizam.

Nevjera i vjera

Sartre drži da nema Boga i da ga ne može biti, jer je »ideja Boga protuslovna«.² Priznati Boga značilo bi, kaže Sartre, degradirati se na razinu predmeta, a to bi ugrozilo slobodu čovjeka kao Pojedinaca. Prava istina nije u priznavanju Boga, nego u tome da je »čovjek osuđen na slobodu«.³

¹ Morando, *Saggi su l'Esistenzialismo Teologico*, Morcelliana, Brescia, 1949. str. 12 sl.

² J.-P. Sartre, *L'Être et le Néant*, str. 708.

³ J.-P. Sartre, *L'Existentialisme est un humanisme*, str. 37.

Marcel, u vezi s pitanjem o Božjoj opstojnosti, smatra da Boga ne možemo dokazati kao posljednji uzrok svijeta, u znanstvenom smislu riječi »uzrok«. On drži da u Boga treba vjerovati, odlučivši se slobodno i osobno za vjeru. Problem Boga, u filozofskom smislu, uopće ne postoji: Bog je vjerovana i svemu anticipativna Apsolutna Nazočnost. Zbog toga je i sam izraz »problem Boga« nešto »protuslovno i stoga svetogrdno«. ⁴ Priznati Boga znači: predati se Njemu i otvoriti se prema Njemu, a ne — razumski ga shvatiti. Vjerodostojnost vjere ne temelji se na razumskom opravdanju, nego na osobnom doživljavanju vjere, nade i ljubavi prema »Apsolutnome Ti«, koje je već unaprijed nazočni Izvor snage za mogućnost doživljavanja bezuvjetnosti u činima ljubavi i vjernosti među ljudima. Čak i ateist koji se bezuvjetno zalaže za svoje ideale, makar i nesvjesno — doživljava odsjev božanske Apsolutne Nazočnosti. ⁵

Tjeskobnost i nada

Sartre posebno ističe da je čovjek — tjeskoba. Njegova je budućnost neizvjesna, a čitavi mu je život besmislen. Razlog takve tjeskobe jest što se čovjek nalazi pred slobodnim odlukama kao potpuno odgovoran, a nedostaje mu bilo kakvo orijentaciono uporište. Ta je tjeskoba trajno unutrašnje stanje, jer čovjek mora trajno provjeravati vrijednost svoje slobode, i to uz stalni osjećaj beznada i praznine. To rađa »mučninom«, očajanjem. »Sve je bezrazložno: ovaj vrt, ovaj grad i ja sâm. Kad se o tome sebi položi račun, nekome se prevrne želudac i sve se počinje njihati... Etô mučnine!« ⁶ Sartre kao moderni Vergil vodi čitaoca kroz svoj pakao: ljubav, seks, mazohizam, sadizam, mržnja, ravnodušnost samo su pokušaji prevladavanja trajnog stanja tjeskobe.

Marcel, međutim, na sve to gleda iz drugog kuta. I sama smrt jest početak jedne nove budućnosti, kaže on. Smrt znači svršetak materijalnog bivanja, ali i oslobođenje izvorne osobnosti. Smrt mora biti promatrana kao »odskočna daska apsolutnosti nade«. ⁷ Samo gdje se doživljava smrtni očaj, tu može nada razviti svoju silu. Nada, kao nešto apsolutno potrebno za čovjeka, ne može se rastaviti od vjerovanja. Nada je doživljajni odgovor stvorenja na poziv Beskonačnog Bića. Duša živi samo od nade: »Gdje nema nade, suši se duša i ostaje bez snage.« ⁸ Budući da je »nada« moguća samo na razini »Mi«, to nas ona stavlja u toplinu zajedništva s drugim ljudima i s Beskonačnim Bićem. — Marcelove drame s karakterističnim naslovima *Srca za druge*, *Božji čovjek*, *Prema drugome carstvu* poziv su na življenje u nadi. U tim dramama prikazan je čovjek današnjice. Taj je čovjek osamljen, ali je pun čežnje za zajednicom; očajan je, ali i spreman prihvatiti duh ljubavi. Sukobljavanje s bližnjim tu predstavlja ujedno sukobe sa samim sobom.

⁴ G. Marcel, *Être et avoir*, str. 176.

⁵ F. Sawicki, *Lebensanschauungen moderner Denker*, Paderborn 1952, usp. poglavlje o G. Marcelu.

⁶ J.-P. Sartre, *La Nausée*, str. 171.

⁷ G. Marcel, *Être et avoir*, str. 135.

⁸ G. Marcel, *Homo viator*, str. 10.

Rivalstvo i ljubav

Za Sartrea je praodnos čovjeka prema čovjeku selekcionirajući rivalitet, preventivni antagonizam. Kroz »pogled« (régard) drugoga, koji mene pogodi — jer o njemu moram voditi računa — ja postajem predmetom za drugoga, postajem njegov rob, rob »obzira«, lišen »svoje« slobode. Bezbrojno mnoštvo pogledâ, koji su na mene upereni, jest ono sartriovsko »se«: »Mene se gleda«. Na te poglede mi reagiramo strahom, stidom, ili ponosom, kao i služenjem. Svim mogućim oružjima vode ljudi rivalsku borbu jedni protiv drugih, da drugoga učine svojim predmetom. Ta su oružja: bježanje, izoliranje, šutnja, laži, laskanje, licemjerstvo, srdačnost, itd. »Stid« je priznanje da sam ja doista takav »predmet« kakvim me »drugi« hoće učiniti. U drami *Iza zatvorenih vrata* dezertar Garcin sažimlje tu tematiku riječima: »Ne treba nikakve vatre; pakao, to su bližnji!«⁹

Za Marcela se, nasuprot tome, samo u čistoj ljubavi, vjernosti i nadi razvija posebno unutrašnje duhovno susretanje, osjećaj zbližavanja, kroz koji se dvije osobe u slobodnoj vezi nađu u zajedništvu humanizirajućega »Mi«. Biti otvoren za Ti — znači: drugome biti predan. Takva predanost pripada osobnosti kao bitna značajka. Biti nepredan znači: biti pun sama sebe, a to prouzrokuje »tjeskobu vremenitosti«, iz koje se razvija beznađe i očaj. Tek u ljubavi smo sposobni shvatiti čovjeka kakav je, a ne u razumskim sudovima što ih o nekome stvaramo. Upravo u tome se i sastoji dubina kršćanske etike kad zabranjuje suditi i osuđivati bližnjega. Odnos »Ja—bližnji« nije odnos znanosti, nego osobnog poziva, uspostavljen na temelju šarma koji okružuje osobnost, a ne na temelju zajedničkih ciljeva i mišljenja. Upravo stoga imaju djeca i žene veći šarm nego ljudi znanosti, koji su izgubili koprenu »onoga što je uhvatljivo samo kao slutnja«. ¹⁰ Dakle, ne rivalitet, nego zajedništvo! »Ima samo jedna muka, naime: biti sâm«, kaže Marcel. Najpredanija duša je i najsvetija; ona zna da ne pripada samoj sebi, pa je time zaštićena od oćaranja i samoubojstva.¹¹

Osamljenost i altrocenzizam

S obzirom na sociološko usmjeravanje čovjeka, Sartre drži da se u svemu mora polaziti od subjektiviteta. »Nema nikakva drugog Univerzuma osim... univerzuma ljudskog subjektiviteta«, kaže on.¹² Sama istina, na taj način, postaje »skroz naskroz ljudska«, ¹³ tako da pojedinac sâm apsolutno slobodno određuje svoju narav, stvara svoj svijet, određuje svoje vrednote, pa i samoga Boga podređuje sebi. »Subjektivitet individuuma jest u stvari naša polazišna točka«, naglašava Sartre u knjizi *Egzistencijalizam je humanizam*.¹⁴ To znači: egzistencija prethodi esenciji, življenje naravi, nesputanost bilo kakvim determinantama.

⁹ J.-P. Sartre, *Huis clos*, u zadnjem prizoru.

¹⁰ Usp. M. Reding, *Die Existenzphilosophie*, Düsseldorf 1949, str. 116.

¹¹ Usp. G. Marcel, *Das Ontologische Geheimnis*, str. 487.

¹² J.-P. Sartre, *L'Existentialisme est un humanisme*, str. 93.

¹³ J.-P. Sartre, *L'Être et le Néant*, str. 270.

¹⁴ J.-P. Sartre, *L'Existentialisme est un humanisme*, str. 63.

I ovdje se Marcel razilazi od Sartrea. Vjernost samome sebi, kako naglašava Marcel, vodila bi egoizmu. Tko je drugome nevjeran, tko zataji drugoga, zatajuje i samoga sebe, rušeći time i svoje vlastito biće. Drugi je meni potreban za realizaciju moje vlastite osobnosti. Bitak je primarno Mi-bitak. Tragedija današnjeg čovjeka jest u tome što on, kao pojedinac, gleda na samoga sebe i na druge kao na obični svežanj vegetativnih, psihičkih i socijalnih »funkcija«. Što je na pr. službenik drugo nego stroj koji »funkcionira«, koji je od liječnika »kontroliran«, smrću »otpisan«, kao »šteta« uknjižen? Potrebno je razbuditi čovjeka iz te bezličnosti na autentični život, odgojivši ga za slobodno odlučivanje. Vjernost i ljubav prema drugima neophodne su za ostvarivanje individualne osobnosti. Prava individualna osobnost ostvaruje se samo u komunikaciji s drugima. Samo altrocetrička vjernost i ljubav mogu razbuditi ljude na autentični život.¹⁵

Ništavilo i bitak

Poznato je da prema Sartreu nema nikakva višeg poretka, višeg životnog cilja, ili općeg pravila koje bi pokazivalo put; ni na nebu ni na zemlji nema nekog znaka za orijentaciju. Sloboda zahtijeva da se čovjek mora konačno sâm odlučiti. Nitko mu ne može ništa auktoritativno određivati. Budući da je sve skupa besmisleno, beskorisno, nestalno, nevrjedno — sav je život besmislen, tama, sveponištavajuće Ništa. Temelj takve koncepcije nalazi se u Sartreovu oštrom razdvajanju već spomenutih »bića u sebi« i »bića za sebe«. Ono prvo jest svijet »stvari«, opredmećenih bića. Ovo drugo, »biće za sebe« (*être pour soi*), jest svijest, shvaćena u značenju čistog nastajanja, takvog da ne dopušta opredmećenost. Bitnost se čovjeka sastoji u tome da je on svijest ili »biće za sebe«. To pak znači da čovjek uvijek samo »postaje« i da nikad ne smije biti opredmećen. Svijest ili »biće za sebe« u stvari znači: ja sam onaj koji poništavam prošlost kao opredmećenost, ja sam sadašnjost koja razrješava svoju prošlost, ja sam svoj vlastiti projekt koji gradim budućnost. Svijest se dakle pruža u tri dimenzije, u svojoj sveponištavajućoj aktivnosti nije više ono što je bila, još nije ono što će biti, ni ono što jest. Biće za sebe »nije«, ono uvijek »postaje«, stalno se oblikuje, ono je čista »vremenitost«.¹⁶ To »biće za sebe« nije nikakva samostojna supstancija, nego samo časoviti vremenski odraz »bića u sebi« — i to u smislu da ga poništava: »Biće-za-sebe stvarno nije ništa drugo nego čisto poništavanje bića-u-sebi«.¹⁷ Svijest ili »biće-za-sebe« ustanovljuje u svakom »biću-u-sebi« neki manjak i nepotpunost, pa na taj način u svijet bića unosi pojam ne-bića. Pod tim vidikom u svijesti bivaju spojeni biće i ne-biće. Poništavajući ono »biće-u-sebi«, svijest ili »biće-za-sebe« pokazuje kako je čovjek u svojoj srži sloboda, t. j. skup mogućnosti koje može ostvariti. Čovjek je, dakle, naposljetku ono što on sam od sebe učini. Njegova djela imaju svoj prazvor u njegovoj slobodi, a ne u nikakvim zakonima ili odredbama »odozgor«: »Stvarnost postoji samo u djelovanju... Čovjek

¹⁵ Usp. M. Reding, nav. dj. str. 116.

¹⁶ J.-P. Sartre, *L'Être et le Néant*, str. 636.

¹⁷ J.-P. Sartre, nav. dj. str. 711.

nije ništa drugo nego svoj vlastiti projekt«, kaže Sartre u djelu *Egzistencijalizam je humanizam*.¹⁸ Orest, glavni junak *Muha* izjednačuje se u svojoj slobodi sa samim Jupiterom: »Ja nisam, Jupiteru, ni gospodar ni sluga. Ja sam svoja sloboda.« U prkosu protiv Boga, Orest hladnokrvno i bez kajanja ubija Egista, učinivši to kao »svoje« djelo, da bi pokazao ljudima kako su slobodni.

Kod Marcela nalazimo sasvim drugu usmjerenost življenja: življenje čovjeka ne smije se nikada zaustaviti na određenom stupnju onoga »sum« (jesam što jesam!), nego ono mora biti upravljeno na trajni »sursum« (uvijek više, prema Uzvišenome!). Taj »sursum« jest kod Marcela stvaranje vlastite osobnosti kroz čine ljubavi, vjernosti, obavezanosti prema drugim osobama, prema slobodnom Ti svakog čovjeka i prema Apsolutnome Ti osobnog Boga, koji jedini može biti Temeljem za obvezu korektnog odnošenja prema osobnostima drugih ljudi. Čovjek ne ide prema smrti kao sveponištavajućemu Ništa, nego kao prijelazu — koji je otvoren za subivstvovanje s Apsolutnim Bitkom. Život povezan s Apsolutnim Bitkom kroz neuvjetovanu odn. bezuvjetnu ljubav, nadu i vjernost stvara pravu radost duše i donosi unutrašnje smirenje. U takvom je životu prevladan pesimizam, kao i svaka tjeskoba i nemir. Marcelov poziv na trajni »sursum« temelji se na razlikovanju između čovječjeg »biti« i »imati«. O tome je Marcel napisao knjigu. »Imati« odnosi se na stvari koje su izvan mene, s kojima ja mogu raspolagati. Svakom »imati« pripada neko »što«, koje je posjed određenoga »tko«. Mi se privezujemo uz »što«, nastojimo se izjednačiti s njime, ali uzalud; to nikako ne ide. »Što« postaje razlog naše tjeskobe. Granični slučaj onoga »imati« jest moj odnos prema tijelu; ono me tiranizira prema tome koliko sam mu privržen. Nije Descartesov »cogito«, nego »utjelovljenost« polazište Marcelove metafizike. Odnos prema tijelu, međutim, ipak nije pravo »imati«, jer ja ne mogu učiniti svoje tijelo »predmetom« kao neki drugi izrezak iz stvarnosti. Samom spoznajom ne dohvaćam tijelo kao »moje«, nego samo kao »ovo tijelo«. Kao »moje tijelo« doživljujem ga samo kroz čuvstvo. Tu je izvor Marcelova iracionalizma: povezanost mog Ja i mog tijela racionalno nikako ne mogu rastaviti. Ne smijem reći: ja sam moje tijelo, jer to bi bio materijalizam. Ne smijem reći ni da nisam istovjetan sa svojim tijelom, jer onda moje tijelo ne bi moglo ići skupa s mojim Ja. Problem »duša-tijelo« po Marcelu je posve izvan kompetencije razuma. — Čovječje »imati« nije njegovo »biti«; »biti« je njegova prava Egzistencija: ona nije predmet koji bi mogao biti spoznat. Egzistencija se može samo doživjeti. Smisao je našeg života da od onoga što »imamo« uvijek sve više preuzimamo za svoje »biti«, za svoju pravu Egzistenciju. To se događa pomoću »usvajanja«, od baratanja čekićem do najvećih stupnjeva u sticanju znanja. U progresivnom »usvajanju« sastoji se postojanje čovjeka Čovjekom. Konkretiziranje samoga »biti« temelji se u raznolikosti realnih »bića«.

Suvremeni agnosticizam odbacuje istraživanje samoga »bića«, a suvremeni idealizam proglašuje nastojanja u tome smjeru zastarjelom dogmatizmom. Za suvremenu filozofiju stoga nema nikakva trajnog »Esse«,

¹⁸ J.-P. Sartre, *L'Existentialisme est un humanisme*, str. 55.

ona priznaje samo časovito »Fieri«. Marcel ne priznaje ni agnosticizam ni idealizam. »Biće« je za Marcela »misterij«, i kao takvo — ono je izvan kompetencije razuma. Da bih mogao postaviti pitanje o »biću« kao filozofskom ili razumskom problemu, ja bih morao stajati izvan tog bića. To pak nije moguće, jer »biće« nosi u sebi i sami čin moje spoznaje, te ono ne može biti objektivirano kao drugi predmeti spoznaje. Pitati o »biću« znači pitati o onome »Ja jesam«, gdje je »biće« i »ja« nerazdvojivo spojeno. Stoga ni Egzistencija, tj. ono najizvornije Jastvo, ne može postati objektivirana ni u kakvim pojmovnim određenjima: nema odgovarajuće ideje za Egzistenciju. Egzistencija je neuhvatljiva »apsolutna sadašnjost«,¹⁹ kaže Marcel. Ona međutim ipak postoji, i mi je osjećamo u činima ljubavi, vjernosti i nade. No budući da postoji na način koji ne spada pod kompetenciju razuma, ona ne spada ni u red filozofskih »problema«; ona spada u red »misterija«, kao i sloboda. »Problem« je kod Marcela nešto »preda mnom«. »Misterij« je kod njega ono nešto što »ne stoji posve preda mnom«, nego »u čemu se i ja sâm — kao zatvoren — nalazim«. ²⁰ Kod problema se može govoriti o napredovanju u spoznaji, kod misterija to nije moguće: problemi se odnose na predmete, misteriji na ono što nije moguće objektivirati. Za iskustveni doživljaj Egzistencije, kao misterija, nužno se je otvoriti prema drugim Egzistencijama. Ako bi se netko zatvorio prema drugim osobnostima, on ne bi mogao naći ni samoga sebe. Egzistencija zasvijetli samo u dijalogu: u dijalogu sa samim sobom kroz pamćenje; u dijalogu s drugima kroz komuniciranje u ljubavi; u dijalogu s Bogom kroz molitvu. Prema susretu s egzistencijalnim Ti vodi nas »nada«, koja je za dušu ono što je disanje za tijelo; zatim »ljubav«, koja nas povezuje s bližnjim, i »vjernost«, koja — kao pravo »mjesto bića« — djeluje stvaralački.

Samo »biće« kao takvo nikako ne može biti neki općenito vrijedni predmet spoznaje; ono ne može biti zamišljeno ni kao statičko ni kao dinamičko, ni kao prirodna nužnost ni kao sloboda, ni kao njihov spoj. »Biće« je iznad svih tih razlika, ono ih prekoračuje, ono im je transcendentno. »Biće« nije misao, ono je *živa nazočnost*. Spoznavanje »bića« ide uspored sa stupnjem susretanja sa živim osobnostima: tek u doživljavanju živoga Ti otvara se biće kao takvo. Ali, u tom slučaju, preda mnom više nije nikakav predmet ni predodžba, nego živa osoba s kojom sam ja u zajedništvu, i koja nikako ne može biti iscrpljena u svojim dubinama. Upravo na »vjernosti« kao »mjestu bića« trebalo bi izgraditi novu ontologiju, tj. ontologiju »bez sumnjive kategorije supstancije«, ²¹ kaže Marcel — dovodeći u pitanje dosadašnja polazišta u filozofiji religije. Svakako, kod Marcela je »Biće« protivno Sartreovu »Ništa«, u svemu nazočno, pa makar je razumski nedostupno.

Pesimizam i optimizam

Po Sarterovu se shvaćanju »biće-za-sebe« i »biće-u-sebi« izmjenično poništavaju. Stoga je ljudska stvarnost »u svojoj biti tužna«, »bez mogu-

¹⁹ G. Marcel, *Journal Métaphysique*, str. 321.

²⁰ G. Marcel, *Être et avoir*, str. 145.

²¹ G. Marcel, *Existentialisme chrétien*, str. 318.

čnosti da iziđe iz stanja nesretnosti«,²² govori Sartre u djelu *Biće i Ništa*. »Čovjek je beskorisna strastvenost«,²³ posve slobodni stvaralac svojih vrednota. Čovjek »nikada ne može izabrati zlo: što mi izaberemo, uvijek je dobro«. ²⁴ Mi ljudi apsolutno slobodno stvaramo u moralu kao i u umjetnosti, tako da ne postoji »apsolutno ništa« što mene »opravdava... da prihvatim ovaj ili onaj red vrednota«. ²⁵ Ljudska sloboda nije dakle ograničena nikakvim stalnim redom istinâ i vrednotâ, koje bi se kao nešto vječno vrijedno i obavezno ponudile našem pristanku. — No unatoč svemu, budući da nema višega smisla, i čovjek pred tragikom smrti gubi svoj smisao. Bez »ikakva apriornog smisla« i čvrsta određenja i život gubi svoju draž i ljepotu. Stoga u Sartreovoj koncepciji svijeta najjače se ističu pesimistične riječi: apsurdnost, mučnina, nestalnost, tjeskoba...

Marcel, naprotiv, prihvaća život kao pozitivnu vrednotu, u kojoj su vjernost, nada i ljubav graditelji onoga »sursum« — o kojemu se govori u djelu *Homo viator*. Nada, ljubav i vjernost nemaju nikakav objektivistički temelj opravdanja; one ga po svojoj naravi transcendiraju. No budući da transcendiraju objektivirani fakticitet, čovjek se preko njih stavlja u direktni odnos s Apsolutnim Ti božanske Nazočnosti. »Život je raj«, a ne sartreovski »pakao«, rekao bi Marcel, samo pod uvjetom da se živi u ljubavi. Ljubav spasava od pesimizma. Život nije drama koja se uzbiljuje da se poništi: ne živi čovjek zato da umre. Marcel smatra, kao i Sokrat u Fedonu da čovjek mora biti spreman umrijeti; ali smrt nije uništenje nego prijelaz u bistvovanje u Apsolutnom Biću. Iz toga se vidi da Marcel, unatoč kriteriju slobodnog odlučivanja Egzistencije, odbacuje radikalnu prizemljenu usvijetnost Sartrea i još ranije Nietzschea. Njihovo odbacivanje svake onostranosti i transcendentnog Temelja iskustvenog svijeta Marcel smatra »luciferskim odricanjem«. ²⁶ (Poslije osude egzistencijalizma u encikl. *Humani generis* Pija XII. Marcel ne dopušta da se njegovo učenje naziva kršćanskim egzistencijalizmom).

Kad je govor o »vrednotama«, Gabriel Marcel stavlja glavni naglasak na njihovu konkretizaciju, pledira za »opus operantis«: »Bitnost vrednote jest u tome da ona poduzima stanovitu aktivnost u odnosu na život i donekle mu utisne svoj pečat.« ²⁷ Vrednota uključuje djelotvornu svijest; vrednota nije nešto apstraktno, nego sobom nosi snagu za žrtvu i neustrašivost, nosi individualne »naročitosti konkretne pustolovine, koja je samo Pojedincu dana da je doživi, njemu samome i nikom drugome«. ²⁸ Vrednota je moja »individualne sudbina« (destinée). Nije li to ipak, u zadnjim konsekvencijama, potpuno subjektiviranje vrednota? Marcel se spašava od takva subjektiviranja prizivom na »Božanski poziv« Pojedincu. Ali kako razlikovati idol od ideala, bogove od Boga — ne upavši

²² J.-P. Sartre, *L'Être et le Néant*, str. 134.

²³ J.-P. Sartre, nav. dj. str. 708.

²⁴ J.-P. Sartre, *L'Existentialisme est un humanisme*, str. 25 s.

²⁵ J.-P. Sartre, *L'Être et le Néant*, str. 76.

²⁶ G. Marcel, *Homo viator*, str. 255.

²⁷ G. Marcel, nav. dj. str. 197.

²⁸ G. Marcel, nav. dj. str. 191.

ni u solipsistički ni u kolektivistički subjektivizam?! Marcel se tu, u nemogućnosti da izbjegne alternativu, utječe kao neoborivim normama »vrednoti istine i vrednoti pravde«. ²⁹ Svaki korak protiv tih vrednota nije korak naprijed, nego nazad — smatra Marcel.

Ukratko: razriješivši se iznutra od vezanosti uz objekte, probleme i oblike onoga »Imati«, čovjek pronalazi svoje istinsko »Biti«, koje je otvoreno prema svijetu, prema bližnjima i prema Bogu. Bog je onaj koji mene kao Pojedinca poziva na to otvaranje, i koji mi je u tom cilju doznačio određeno mjesto u svijetu i vremenu. Božja me je Ljubav pozvala, i ja odgovaram tom pozivu kroz bezuvjetnost vjernosti i nade kao ozračja u međuljudskom ponašanju. ³⁰ — Na taj se način kod Marcela javlja mentalitet vedrine i optimizma nasuprot sartreovskom pesimizmu zbog sveopće besmislenosti. ³¹

²⁹ G. Marcel, nav. dj. str. 34.

³⁰ Usp. G. Marcel, *Journal Métaphysique*, str. 228.

³¹ Usp. J. Lenz, *Der moderne deutsche und französische Existenzialismus*, II izd. Trier 1951, pogl. o Sartreu i o Marcelu.